

MIHAIL SEBASTIAN, THE ESSAYIST

Ariana Bălașa, Assist. Prof., PhD, University of Craiova

Abstract: Commonly discussed and interpreted as an author either of successful novels or of catchy plays, Mihail Sebastian's role as an essayist is less well-known. This, I believe, is mainly due to the heated controversies triggered by the reception of some of his prose works, which have overshadowed his essay contributions (consider, for instance, the reactions to Nae Ionescu's anti-semitic preface to Sebastian's 1934-novel, De două mii de ani).

Part and parcel of Romanian literature between the two world wars, Mihail Sebastian may be counted, ideologically and stylistically, among such authors as Mircea Eliade, Camil Petrescu, Anton Holban and Max Blecher. Paying little or no attention at all to problems of literary techniques, he devoted himself, just like Camil Petrescu, to the idea of authenticity, translating the impression of living reality which writing in general has to impart.

The publication, in 1972, of his essays, collected under the title Eseuri. Cronici. Memorial, urged a reconsideration of his position as an author and raised several questions. What is Sebastian's position among the star essayists of his generation? Where may one find the 'true' Sebastian? In which type of writing is he at his best? The present study seeks to address all these issues.

Keywords: Mihail Sebastian, Romanian literature, essay, reconsideration, authenticity.

Despre eseistul Mihail Sebastian nu s-au scris prea multe pagini până la apariția *Jurnalului* (1935-1944) său, în 1996, fapt constatat și de unul din exegeții săi: „Comentatorii operei au acționat pe direcții unilaterale, supralicitând dramaturgia ori romanele în dauna creației critice, care – credem – dă adevărata măsură a personalității lui.”¹ Apariția sa a deschis apetitul criticii contemporane, pentru studierea scrierilor „din umbră”, mai puțin cunoscute și comentate ale autorului, cum sunt : *Eseuri. Cronici. Memorial* (1972), *Jurnal de epocă. Publicistică* (2002) și *Jurnal II: jurnal indirect 1926-1945* (2006). Această reîntoarcere spre un Sebastian aproape necunoscut publicului cititor, nu poate decât să suscite o serie de întrebări ale căror răspunsuri se vor regăsi, parțial și în abordarea de față.

Care este locul pe care-ar l-ar putea ocupa eseistul și criticul Mihail Sebastian, în cadrul ilustrei pleiade de critici ai perioadei interbelice? Poate fi considerat, pe drept cuvânt, un cronicar literar cu opinii incontestabile, cu un simț al judecății de valoare riguroase, în maniera lui Pompiliu Constantinescu? Este el un eseist combativ, apărând cu fervoare o poziție intelectuală, dar, în același timp rafinat, cu fraza ușor retorică, plină de volute verbale, precum Vladimir Streinu? Sau un critic temperamental, agresiv, intransigent, în permanente polemici cu tot ceea ce nu se circumscrie propriilor sale viziuni estetice și critice, de factura lui Camil Petrescu? Sigur este că de o asemănare cu istorismul de tip factologic și psihologic al lui Șerban Cioculescu, în nici un caz nu se poate vorbi.

Senzația pe care ne-o lasă lecturarea publicisticii sale este mai curând aceea a unui eseist ce se simte stingher pe terenul cronicii literare, din cauza înăbușirii unei nevoi de divagare, iar lipsa tenacității² s-a dovedit a fi un obstacol serios în receptarea sa ca și critic de

¹ Anatol Ghermanschi, *Mihail Sebastian în conștiința criticii*, în *Mihail Sebastian interpretat de...*, Antologie, prefată, tabel cronologic și bibliografie de Anatol Ghermanschi, Eminescu, București, Colecția „Biblioteca critică”, 1981, p. 5.

² v. Nicolae Manolescu, „România literară”, an V, nr. 39, 21 sept. 1972.

primă mână. Pe Mihail Sebastian nu-l preocupă subiectele de tehnică literară, ci conținutul umanistic al literaturii, „autenticitatea“, senzația de viață adevărată pe care o degaja lectura unei opere literare (în primul rând romanul). Reflecții de „moralist“, prin urmare, hrănite de un patos spiritual comparabil cu acela al lui Camil Petrescu, de la care eseistul a asimilat multe. Mihail Sebastian se recomandă prin calitatea de a-și însuși ideile. Ca și Camil Petrescu el „a văzut idei“, „jocul ideilor“ fiind o expresie împrumutată de la maestrul său într-ale scrisului. Dar, spre deosebire de acesta, Mihail Sebastian nu urmărește un program strict, nu se dedică unei singure cauze literare.

Eseist prin structură, diagnostician aproape ireproșabil, Mihail Sebastian se dovedește a fi unul dintre criticii noștri importanți dintre cele două războaie mondiale. Publicarea volumului *Eseuri. Cronici. Memorial*, în 1972, ce reactualiza o mare parte din publicistica lui Mihail Sebastian, a provocat o reevaluare, din partea criticii, a întregii sale activități creatoare. Majoritatea comentatorilor au ajuns la concluzia că „adevăratul“ Sebastian aici trebuie căutat și nu în beletristica sa. Eseurile, cronicile literare sau dramatice, articolele din ziare, reportajele, notele, cronicile muzicale sau de artă plastică (reunite, de multe ori, în cadrul unor rubrici tematice de tipul: *Semne pe un dulap de cărți*, *Scrisori către o provincială*, *Povestea vorbii*, *Voluptatea de a fi scriitor*), conturau portretul unui intelectual rasat, bun cunoscător al mișcărilor literare și de idei culturale ale secolului al XX-lea, capabil nu numai să le perceapă și să le inventarieze, ci să le și trăiască plener, ajungând astfel să distingă, fără greș, între valorile autentice și modele conjuncturale.

Organizându-se, în primă instanță, sub aparența unui jurnal de lectură pentru uz personal (de unde și stilul cvasi-oral³), toată publicistica sa impresionează prin maleabilitatea de a aborda domenii extrem de diverse, unele chiar opozitorii, prin profunzimea gândirii, modernitatea limbajului și, nu în ultimul rând, prin prospețimea și originalitatea ideilor. Dar i s-a reproșat tocmai faptul că nu opune nici o rezistență mediului de cultură specific epocii interbelice, pentru că el nu este un polemist prin formație.

Spre deosebire de mai toți confrății într-ale criticii, el nu era limitat de vreo programă analitică să consulte un autor sau altul. Student al Facultății de Drept (și nu al celei de Litere, cum ne-am fi așteptat), își alegea lecturile în funcție de afinitățile și interesele personale; nefiind direcționate din exterior, libere de orice „modă” ori presiune, ele constituiau, deci, opțiuni strict particulare. În acest caz, cu atât mai impresionantă, considerăm noi, devine „lista” autorilor preferați la 20 de ani: Proust, Gourmont, Balzac, Montaigne, Stendhal, Gide, James Joyce, Virginia Woolf, W.N.P. Barbellion, Jules Renard, Samuel Butler, Alain Fournier, Jaques Rivière etc. Tonul echilibrat, neautoritar și stilul prea liber, aproape oral ne poate oferi falsa impresie că nu ar fi o personalitate critică prea puternică, o voce clară și reprezentativă pentru exegezele vremii, iar G. Călinescu („Criticul este sau prea generic amical sau incredul și ceremonios”⁴) nu putea emite o judecată exactă de valoare asupra scrierilor lui, deoarece în acea perioadă eseurile publicistice nu erau încă reunite într-un volum.

³ Iulian Băicuș, *Mihail Sebastian, proiecții pe ecranul culturii europene*, Editura Hasefer, București, 2007.

⁴ G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, Editura Minerva, București, 1982, p. 878.

În pofida unor declarații extrem de „pacifiste“, din care s-ar putea concluziona că autorul lor suferea de o modestie excesivă și poate, chiar, de un temperament placid („Îmi place să mă socotesc un lector cumpănit, care își cunoaște cu destulă precizie propriul său gust literar, dar care tocmai de aceea nu încearcă să-l impună celorlalți“), eseistul este, paradoxal, și un polemist, care înțelegea polemica dintr-o perspectivă metodologică, definind-o ca pe: „o metodă, care presupune simț de nuanțe, respect de adevăr, conștiință a proporțiilor juste”⁵.

În perioada începuturilor pe care o putem numi predominant „polemică“, Mihail Sebastian „se va răfui cu tot ceea ce i se pare învechit, perimat, sau dimpotrivă, cu noutățile”⁶ menite doar să șocheze, lipsite însă de orice valoare estetică și artistică. Personalități literare, critice, reviste, curente, concepte sunt acum aduse din nou în discuție, confruntate, pentru a fi, de cele mai multe ori, anulate.

Nici „modernistul” „Sburător” al lui E. Lovinescu, nici „prăfuita” „Viața românească”, dar nici avangardiștii de ultim moment nu rezistă severului examen întreprins de intolerantul critic. Totuși, chiar și-n „focul celor mai aprige dispute sau aprinse polemici, Sebastian păstrează o ținută de perfectă urbanitate, de înaltă intelectualitate, diferențiindu-se, astfel, de mulți reprezentanți ai generației cărora le era străină temperanța tonului, măsura în folosirea epitetelor <<tari>>. Adept al <<violentei intelectuale>>, el va repudia totdeauna <<violența verbală>>”⁷.

Niciodată, de-a lungul întregii sale activități publicistice, nu va renunța la acest principiu, nici chiar atunci când antevorbitorul său, mai puțin elegant și meticulos, va utiliza abuziv aproape armele violenței verbale: invectiva, injuria, jignirea, ironia acidă etc.

Suspectat (uneori acuzat sau denunțat) din cauza unei anumite dorințe de publicitate, motiv pentru care ar „demitiza” gloriile contemporane, Mihail Sebastian răspunde calomniilor cu demnitate și, mai ales, cu un înalt simț al responsabilității poziției sale de critic și eseist: „Dacă am scris vehement despre cărți și scriitori, dacă am fost categoric în judecățile și poate în erorile mele, dacă m-am luptat violent cu anumite glorii, pe care le cred false, și dacă am apărut cu intoleranță altele, pe care le cred autentice, nu a fost nici din spirit de frondă, nici din gust de polemică, ci pur și simplu pentru că am socotit că e preferabil să subliniez succesiv un adevăr, decât să las să subziste o confuzie. Nu există confuzii inocente. Toate sunt corupătoare”.

Este adevărat însă, că în această perioadă „contestatară”, de debut, el resimțea o plăcere ascunsă (datorată, în mare parte, vârstei) să demonstreze „ce știe”, să admonesteze, să facă ordine, să dea „note” tuturor.

Parcursul însemnărilor critice rămase de la Sebastian impune imaginea unui intelectual de o rară finețe, de cultură bine consolidată, posedând o informație bogată și având o capacitate deosebită de a selecta valorile, sensibil la mișcările literare și de idei ale epocii.

Când Mircea Eliade, de exemplu, într-un articol din „Cuvântul” îl „pune la zid” pe Remy de Gourmont, Sebastian încearcă să repare prestigiul criticului, mai degrabă din spirit de frondă decât dintr-o convingere intimă privitoare la autenticitatea și forța „metodelor gourmontiene”, afirmând că „*Fizica Amourului* este o carte delicioasă”.

⁵ Mihail Sebastian, *Un cuvânt la o polemică*, în „Rampa”, nr. 5221, din 12 iunie 1935, p. 1.

⁶ Dorina Grăsoiu, *Mihail Sebastian sau ironia unui destin*, Editura Minerva, București, 1986, p. 93.

⁷ Dorina Grăsoiu, *Mihail Sebastian sau ironia unui destin*, ed. cit., loc. cit.

Cu excepția tinereții sale (și, implicit, a lipsei prestigiului literar) nu putea fi învinovătit, însă, de nimic. Admirabil înzestrat pentru o dezbatere în plan teoretic, el impresionează (dar, firește, și indignează) prin fermitatea limbajului, prin abilitatea specială a vehiculării termenilor „tehnici”⁸, și, mai ales, prin ireproșabila informație „la zi” în aria literaturii și a criticii universale. Unul din marile sale merite este de a fi introdus în literatură autori ai unor opere moderne mai puțin cunoscute la noi în timpul respectiv, cum sunt operele lui Proust, Gide, Henry James etc. și de a le face cunoscute cititorilor astfel de valori literare perene.

Pornind de la constatarea că „falimentul genurilor este un simptom modern”, puritatea lor nemaiconstituind decât o prejudecată, Sebastian remarca faptul că nici romanul nu face excepție de la regula celorlalte arte. Simpla trimitere la o definiție, facilitează observarea declinului său ca specie epică. Atâta timp cât nu-și mai poate consolida limita între „poveste și poezie”, „părăsind uneori chiar cu desăvârșire anecdota pentru pur patetism”, este evident că romanul s-a îndepărtat mult de caracteristicile considerate drept specifice.

Eseistul invoca în primul rând motive de ordin sociologic. Degringolada produsă în cadrul întregii vieți de către „stupidul secol”, dar mai ales teribilele neliniști și cumplitele așteptări ale epocii postbelice au determinat transformarea romanului până la nerecunoașterea sa. Dacă vieții veacului îi corespunde termenul lui Julien Benda de panlirism, nici romanului nu-i poate fi străină această estetică : „romanul s-a depășit, lărgindu-și sfera dincolo de epică, nestatornicindu-și limita între poveste și/sau definiția panlirismului: Toate există în ritmul unui absolut lirism. Patetism pur. Toate se nasc, trăiesc, se înlănțuie în virtutea unor legi de logică afectivă. Trăim o imensă revărsare emoțională la astfel de proporții încât amintirea romantismului se vedește falsă și nesinceră. Este o grozavă cutremurare și o deșteptare obștească. Ca două strigăte scurte și potrivnice, misticismul și sexualismul ne frământă traiul. Integrală valorificare a posibilităților neîncercate încă, inconștientul este prezent. Vremea pateticului deplin se cheamă Panlirism.”⁹

Ca atare, romanul modern își găsește concretizarea într-o singură formă ce ar corespunde spiritului veacului: în romanul liric, opinie diametral opusă celei exprimate de Eugen Lovinescu¹⁰ în istoria sa. Caracteristicile romanului liric, ar fi, după Sebastian: „disponibilitatea psihologică, actul gratuit, discontinuitatea personalității”, toate decurgând din noua situație a creatorului față de obiectul artei, în dorința lui de a descoperi o a doua realitate – cea interioară, a „fluxului conștiinței”, după modelul lui Proust sau William Faulkner care „... topeau în magma scriiturii frânturi dintr-o realitate interioară, gânduri ascunse sau complexe, poezioare din copilărie sau frânturi ale unei lumi trecute. În această continuă magmă de senzații, în acest păienjenis de idei și imagini, (...), accentul este pus pe latura senzitivă, iar refacerea proceselor interioare conduce la pulverizarea subiectului cunoscător (...)”¹¹.

Eseistul însuși, conștient de pericolul unei generalizări forțate, menționează prezența anumitor opere rămase încă în interiorul câmpului epic. Deși nu reușește să demonstreze dacă

⁸ Jordan Chimet, *Dosar Mihail Sebastian*, Editura Universal Dalsi, București, 2001, p. 75.

⁹ Mihail Sebastian, *Panlirism*, în *Jurnal de epocă*, ediție îngrijită și studiu introductiv de Cornelia Ștefănescu, București, Academia Română, 2002, p. 11.

¹⁰ v. Eugen Lovinescu, *Istoria literaturii române contemporane*, Editura Minerva, București, 1981.

¹¹ Iulian Băicuș, *Mihail Sebastian, proiecții pe ecranul culturii europene*, ed. cit., p. 79.

ele constituie prelungiri agonice sau anticipări ale unui viitor reviriment, remarcă numai că „biografia” și „aventura” sunt singurele elemente ale epicului care persistă, în condițiile „neiertătoare” impuse de estetica panlirică. Înlocuind, o vreme, în preocupările lui literare „toate pasiunile posibile”, ea devine, de-a lungul carierei sale, subiectul unor numeroase articole și studii, dar și al câtorva dispute aprige. Dintre comentatorii vizați din epocă (M. Ralea, B. Fundoianu, Felix Aderca, Camil Petrescu, Anton Holban) tânărul critic se dovedește parcă cel mai pasionat admirator și apărător al scriitorului francez Marcel Proust, căruia îi dedică, polemizând cu Felix Aderca, pagini întregi, iar mai târziu, chiar și o carte *Corespondența lui Marcel Proust* (1939)¹².

Orice vagă reticență, ce ar putea să-i umbrească „idolul”, îi pare un adevărat sacrilegiu, motiv pentru care se dezlănțuie cu o vehementă disproporționalitate (deseori) în raport cu gravitatea „faptului” comis. Așa cum el însuși va recunoaște mai târziu, scria acum „cu fervoare și poate cu violență”. Numai astfel pot fi explicate (sau, măcar, justificate) iritarea, duritatea tonului manifestate în cadrul polemicilor cu Felix Aderca, atunci când acesta încercase să subsumeze romanul proustian esteticii simboliste sau când îl desemnase pe „micul Marcel” drept „vinovatul de căpetenie” al descompunerii romanului : „*À la recherche du temps perdu* – afirmă Sebastian – este scrisă după legile digresive ale memoriei și crește doar din frământările obscure ale visului. Principiul de viață al operei nu este convenționalul unei compoziții voite, ci proiectarea fără nici o deformare a unei existențe în ritmul când precipitat, când lent al aducerii-aminte. Povestea este chemată nu de necesități de echilibru, ci de salturi în gând. Personagiile nu sunt introduse, se impun. Nu vin să îmbogățească o intrigă sau să grăbească un deznodământ, ci se adaugă de cele mai multe ori în dauna proporțiilor unui eveniment – răspunzând doar nevoilor lăuntrice ale creatorului.”¹³

Sigur, obiecțiile lui Sebastian erau perfect întemeiate, de un bun simț incontestabil: Proust nu putea fi simbolist, pentru simplul motiv că simbolismul nu reușise să dea importante creații în genul romanesc.

Mihail Sebastian apăra valorile moderne, dar era refractar față de reprezentanții modernismului care, au înțeles greșit modernismul, prin prisma senzaționalului. În ciuda mobilității sale speculative, Sebastian e rigid ca și creator, e tradiționalist și chiar conservator în ceea ce privește ficțiunea. Comparând eseistica lui Mihail Sebastian cu aceea a altor critici și esești cunoscuți din epocă (Mihail Ralea, Paul Zarifopol, Camil Petrescu, Anton Holban, Eugen Ionescu etc.) putem ușor remarca tipicitatea ei, nota proprie care-i individualizează scriitura.

Nonconformist, dar nu paradoxal (ca Eugen Lovinescu), polemic, dar nu pătimaș (precum Camil Petrescu), pasionat, dar nu frenetic (vezi Mircea Eliade), el se situează pe o linie mediană ce evită extremele și aspiră spre echilibru și armonie.

Pregătit în orice moment să conteste banalitățile și stridențele, găsește permanent argumente convingătoare, sau măcar verosimile și demonstrabile și știe să pună în surdina „acutele”¹⁴, în așa fel încât demersul lui să nu fie lezat de vreo stridență verbală. Ponderat în exprimare, adept al clarității, el realizează, poate pentru singura dată, un acord cu sine, o

¹² Mihail Sebastian, *Corespondența lui Marcel Proust*, Fundația pentru literatură și artă, „Regele Carol II”, București, 1939.

¹³ Mihail Sebastian, *Eseuri. Cronici. Memorial*, Editura Minerva, București, 1972, p. 51.

¹⁴ Anatol Ghermanschi, *Mihail Sebastian*, Editura Eminescu, București, 1997, p. 35.

conciliere a tendințelor duale caracteristice personalității sale profunde, reușind să se impună, prin intervenții remarcabile, valoroase și incitante, ca unul dintre cei mai de seamă reprezentanți ai eseisticii românești interbelice.

Bibliografie

Mihail Sebastian interpretat de..., Antologie, prefață, tabel cronologic și bibliografie de Anatol Ghermanschi, Editura Eminescu, București, Colecția „Biblioteca critică”, 1981.

Iulian Băicuș, *Mihail Sebastian, proiecții pe ecranul culturii europene*, Editura Hasefer, București, 2007.

G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, Editura Minerva, București, 1982.

Iordan Chimet, *Dosar Mihail Sebastian*, Editura Universal Dalsi, București, 2001.

Anatol Ghermanschi, *Mihail Sebastian*, Editura Eminescu, București, 1997.

Dorina Grăsoiu, *Mihail Sebastian sau ironia unui destin*, Editura Minerva, București, 1986.

Eugen Lovinescu, *Istoria literaturii române contemporane*, Editura Minerva, București, 1981.

Nicolae Manolescu, „România literară”, an V, nr. 39, 21 sept. 1972.

Mihail Sebastian, *Corespondența lui Marcel Proust*, Fundația pentru literatură și artă, „Regele Carol II”, București, 1939.

Mihail Sebastian, *Eseuri. Cronici. Memorial*, ediție de Cornelia Ștefănescu, Editura Minerva, București, 1972.

Mihail Sebastian, *Jurnal (1935-1944)*, text îngrijit de Gabriela Omăt, prefața de Leon Volovici, Editura Humanitas, București, 1996.

Mihail Sebastian, *Jurnal de epocă*, ediție îngrijită și studiu introductiv de Cornelia Ștefănescu, București, Academia Română, 2002.

Mihail Sebastian, *Un cuvânt la o polemică*, în „Rampa”, nr. 5221, din 12 iunie 1935.

Cornelia Ștefănescu, *Mihail Sebastian*, București, Editura Tineretului, 1968.